

Odrednice stavova prema neubrojivim počiniteljima kaznenih djela

Ines Sučić¹, Klara Globan² i Anja Wertag¹

¹ Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

² Ambacia d. o. o., Zagreb, Hrvatska

Sažetak

Cilj je istraživanja bio ispitati povezanost i veličinu doprinosa socio-demografskih karakteristika sudionika, njihova iskustva i stavova objašnjenju procjena opasnosti, (ne)ubrojivosti i kazni počinitelja kaznenih djela (KD). Podaci su prikupljeni *online*, anketnim upitnikom na prigodnome uzorku od 257 punoljetnih sudionika prosječne dobi 29 godina (23.7 % muškaraca). Općenito, nakon kontrole učinka ostalih varijabli procijenjena odgovornost počinitelja/počiniteljice KD-a pokazala se najkonzistentnijom i najvažnijim prediktorom ubrojivosti i opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a, kao i primjerene kazne za počinjeno KD. Pripisivanje veće odgovornosti počinitelju/počiniteljici za počinjeno KD značajno pridonosi višoj procjeni ubrojivosti, opasnosti i tendenciji strožemu kažnjavanju. Veća sklonost pripisivanja kriminalnoga ponašanja vlastitom izboru te slabije vjerovanje u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihički oboljelih osoba također značajno pridonose predviđanju veće ubrojivosti i veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a.

Ključne riječi: počinitelji kaznenih djela, neubrojivost, odgovornost, kažnjavanje

Uvod

Iako obrana neubrojivošću kao pravna doktrina postoji već stoljećima, tek je posljednjih desetljeća privukla znatniju pažnju istraživača jer se pokazalo da stavovi prema psihičkim bolestima (Mossière i Maeder, 2016) i prema obrani neubrojivošću (Louden i Skeem, 2007) mogu značajno utjecati na ishod presuda, (ne)povjerenje javnosti u pravni sustav i mišljenje da je obrana neubrojivošću (ne)pristrana (Bloechl i sur., 2007). U hrvatskome je zakonodavstvu neubrojivi počinitelj osoba koja u vrijeme počinjenja protupravnoga djela nije mogla shvatiti značenje svojega postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremenoga duševnog poremećaja, nedovoljnoga društvenog razvitka ili neke druge teže duševne

✉ Ines Sučić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: ines.sucic@pilar.hr

smetnje te se ne može smatrati krivom za počinjenje djela i ne može joj se izreći kazna (Kazneni zakon, 25/11, st. 11, čl. 23; čl. 24, t. 1 i 2).

O neubrojivim počiniteljima kaznenih djela (KD) postoje mnogobrojni stereotipi, primjerice, da su neubrojivi počinitelji KD-a osobe opasne i nasilnije od „običnih” počinitelja KD-a te da zaslužuju stroge kazne (Parcesepe i Cabassa, 2013) i da je obrana neubrojivošću „rupa u zakonu” koja im omogućuje izbjegavanje zatvorske kazne (Bloechl i sur., 2007). Istraživanja su pokazala da javnost rijetko vjeruje da su osobe proglašene neubrojivima zaista neubrojive te smatra da suci otežano procjenjuju neubrojivost počinitelja (Sircy i ElBassiouny, 2021). Takvi stavovi potiču i sumnju u legalnost sudskih procesa i vjerovanje da je nemoguće zaštititi javnost od psihički bolesnih počinitelja KD-a (Bloechl i sur., 2007). Javnost također precjenjuje učestalost upotrebe i broj oslobađajućih presuda zbog obrane neubrojivošću (Skeem i sur., 2004), iako se ona koristi u manje od 1 % slučajeva (Gulayets, 2016). Usto se podcjenjuje i količina vremena koju neubrojivi optuženici provedu liječeći se na forenzičkim odjelima, iako u stvarnosti provedu više vremena na liječenju nego što bi proveli na izdržavanju zatvorske kazne da su proglašeni ubrojivima (McCutcheon i McCutcheon, 1994). Također, do danas traju rasprave o opravdanosti etiketiranja neubrojivih počinitelja kao opasnih i kao kliničke populacije visokoga rizika zbog njihove kriminalne povijesti, kriminalnoga povrata, stopa ponovnoga uhićenja i/ili stopa ponovne hospitalizacije (Norko i sur., 2016).

U dosadašnjim se istraživanjima pokazalo da su stavovi prema obrani neubrojivošću povezani s relativno velikim brojem općih karakteristika sudionika i stavova (npr. religioznošću, stavovima prema smrtnoj kazni), kao i sa specifičnim stavovima i znanjima (npr. mitovima u obrani neubrojivosti, znanju o stupnju ubrojivosti) (Mandraccia i sur., 2013). Stoga se i potencijalni prediktori procjene neubrojivosti, opasnosti i primjerenoga sankcioniranja počinitelja KD-a mogu temeljem pregleda literature svesti na nekoliko skupina: razne socio-demografske čimbenike; specifične stavove, znanje o mentalno oboljelim osobama te iskustvo s njima i počiniteljima KD-a, kao i opće stavove prema kriminalnome ponašanju, kaznenopravnim i medicinskim institucijama, svrsi kažnjavanja, mentalno bolesnima i njihovu liječenju te obrani neubrojivošću.

Kad je riječ o socio-demografskim karakteristikama, dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da su žene sklonije obrani neubrojivošću, da se kao psihički bolesne osobe smatraju manje odgovornima za počinjena KD-a, manje opasnim i sposobnijim za „normalan” život u zajednici od muškaraca (Breheney i sur., 2007; Lambert i sur., 2008). Međutim, učinak spola nije konzistentno potvrđen (Adjorlolo i sur., 2017), kao ni učinak dobi. Dok dio istraživanja ukazuje na negativnu povezanost dobi i sklonosti kažnjavanju (Barkan i Cohn, 2005), dio ukazuje na njihovu pozitivnu (npr. Jan i sur., 2008) ili čak nelinearnu povezanost (Useem i sur., 2003). Nakon kontrole stupnja obrazovanja, dobi i spola utvrđeno je da sudionici iz urbanih područja iskazuju manju sklonost kažnjavanju od onih iz ruralnih područja (Mulrooney i Wise, 2019). Dok su intrinzično religiozni pojedinci

skloniji opraštanju, mirenju i prosocijalnome ponašanju te su tolerantniji, manje skloni predrasudama i kažnjavanju (de Zavala i sur., 2012), utvrđeno je da religijski fundamentalisti imaju negativan stav prema obrani neubrojivošću (Kivisto i Swan, 2011). Važnima su se pokazali i stupanj i vrsta obrazovanja jer su obrazovanije osobe (Kohm i sur., 2012) i studenti „pomagačkih” zanimanja (npr. psiholozi, socijalni radnici) općenito manje skloni kažnjavanju (Costelloe i sur., 2018) te imaju tolerantnije stavove prema mentalno oboljelim počiniteljima KD-a i više podržavaju njihovu rehabilitaciju (Weaver i sur., 2019).

Povezano s iskustvima sudionika s mentalno oboljelim osobama, počiniteljima KD-a te kriminalnom viktimizacijom, pokazalo se da su osobni kontakt sa psihički oboljelim osobama i znanje o psihičkim bolestima povezani s pozitivnim stavovima prema njima (Addison i Thorpe, 2004). Također je utvrđena povezanost pozitivnih stavova prema psihički bolesnim osobama i većega odobravanja obrane neubrojivošću (Butler, 2006). Većina dosadašnjih istraživanja nije pronašla značajnu direktnu povezanost između stavova prema kažnjavanju i poznavanja počinitelja/počiniteljice KD-a (Rose i Clear, 2004), odnosno iskustva kriminalne viktimizacije (Kleck i Jackson, 2017). Pozitivna povezanost s viktimizacijom utvrđena je samo za određene tipove KD-a (npr. žrtve imovinskih KD-a; Shelley i sur., 2011) ili kod pripadnika posebnih skupina, primjerice, starijih osoba (Hanslmaier, 2013).

Osobe koje su općenito sklonije kažnjavanju i retribuciji i koje podržavaju smrtnu kaznu imaju negativnije stavove prema obrani neubrojivošću (Kivisto i Swan, 2011). Isto vrijedi i za osobe koje imaju negativnije stavove prema mentalnim bolestima i oboljelima te više vjeruju u mitove o neubrojivosti (Butler, 2006), kao i za one s manjim povjerenjem u pravni sustav (Devine i Caughlin, 2014). Pozitivni stavovi prema obrani neubrojivošću povezivani su s tendencijom pridavanja veće važnosti faktorima koji ukazuju na smanjenu ubrojivost (Stasiak, 2010) i s blažim kažnjavanjem (Alwine, 2016), a atribuiranje kriminalnoga ponašanja vlastitomu izboru pokazalo se pozitivno povezanim sa zagovaranjem strožega kažnjavanja i vjerovanjima u kriminalnu odgovornost (Maruna i King, 2009).

Negativni stavovi prema obrani neubrojivošću pokazali su značajne negativne posljedice na povjerenje javnosti u sudstvo i na psihički bolesne počinitelje KD-a, a potvrđeni su tijekom vremena i u različitim kulturama (Maeder i sur., 2015). Međutim, u Hrvatskoj je ta tema relativno neistražena unatoč kontinuiranom interesu javnosti, a pogotovo medija za teška KD-a u kojima je preispitivana ubrojivost počinitelja. Dosadašnja istraživanja, većinom provedena među sucima, porotnicima i odvjetnicima, ukazala su na mnogobrojnost i kompleksnost odnosa među determinantama stavova o primjerenosti kazni, (ne)ubrojivosti i opasnosti počinitelja KD-a (v. Adjorlolo i sur., 2019). Potaknuto time, ali i relativno niskom zastupljenošću istraživanja provedenih na općoj populaciji, cilj je ovoga istraživanja obuhvatiti veći broj potencijalnih determinanti da bi se utvrdile one koji imaju najkonzistentniji i najveći doprinos procjeni opasnosti, (ne)ubrojivosti i primjerenosti sankcioniranju počinitelja KD-a.

Cilj i problemi

Cilj je istraživanja bio utvrditi odnos socio-demografskih karakteristika sudionika, njihova iskustva (s mentalno oboljelim osobama i počiniteljima KD-a, viktimizacije, dijagnoze mentalne bolesti) i stavova (prema mentalno oboljelim osobama, njihovu liječenju, kriminalnome ponašanju, sudskim kaznama, kažnjavanju i obrani neubrojivošću) s procjenama opasnosti, (ne)ubrojivosti i primjerenim kaznama za počinitelje KD-a. Stoga je problem istraživanja bio ispitati povezanost i veličinu doprinosa socio-demografskih karakteristika sudionika, njihova iskustva i opisanih stavova objašnjenju procjena opasnosti, (ne)ubrojivosti i kazni počinitelja/počiniteljica KD-a nakon kontrole izlaganja opisima stvarnih KD-a.

Na temelju rezultata prethodnih istraživanja (npr. Addison i Thorpe, 2004; Breheny i sur., 2007; Butler, 2006; Costelloe i sur., 2018; Kohm i sur., 2012) očekuje se da će osobe koje su ženskoga spola, starije dobi, višega stupnja obrazovanja, „pomagačkih” zanimanja, koje su religioznije, koje imaju iskustva s mentalno oboljelim osobama i počiniteljima KD-a, koje imaju pozitivnije stavove prema mentalno oboljelim osobama i uspješnosti njihova liječenja, koje sudske kazne u Hrvatskoj smatraju više primjerenima, koje kriminalno ponašanje manje pripisuju vlastitomu izboru osobe te koje smatraju da se ponašanje osobe može promijeniti, a dominantnijom smatraju rehabilitacijsku svrhu kažnjavanja i pozitivnijih su stavova prema obrani neubrojivošću, procjenjivati počinitelje/počiniteljice KD-a manje opasnima, više neubrojivima te biti sklonije njihovu blažem kažnjavanju. Pretpostavlja se veći doprinos iskustava i stavova nego socio-demografskih karakteristika procjeni opasnosti, neubrojivosti i kažnjavanju počinitelja KD-a te variranje doprinosa pojedinih varijabli ovisno o kriterijskoj varijabli. S obzirom na to da su procjena ubrojivosti, opasnosti i odmjeravanje kazne za počinitelja usko povezani sa spolom, dobi, odnosom i karakteristikama počinitelja/počiniteljice i žrtve, kao i s načinom i okolnostima počinjenja KD-a, pretpostavlja se da će se doprinos tih varijabli objašnjenju kriterijskih varijabli djelomično zadržati i nakon njihove kontrole (v. Kääriäinen, 2018).

Metoda

Sudionici

Online-anketi pristupilo je 348 sudionika, ali rezultati 85 sudionika isključeni su iz analize zbog nepotpuno ispunjene ankete, pogrešnoga odgovora na kontrolnu česticu za provjeru pažnje ili zbog znatno bržega ispunjavanja ankete od prosječnoga, uz uočen obrazac davanja istovjetnih odgovora na više različitih ljestvica. S obzirom na dobnu strukturu sudionika i provedenu analizu ekstremnih

vrijednosti (engl. *outliers*) (Aguinis i sur., 2013), iz analiza su isključeni podaci šest sudionika starijih od 59 godina ($z > 2.68$).

Stoga konačni uzorak sudionika sačinjava 257 punoljetnih osoba obaju spolova (23.7 % muškaraca), prosječne dobi 29 godina ($M = 29.44$, $SD = 10.45$, raspon 18 – 59). Većina sudionika bila je više ili visoke stručne spreme (58 %) i većinu je svojega života provela u gradu s više od 100 000 stanovnika (63.4 %). Polovica sudionika (47.9 %) bavi se zanimanjem u kojemu potencijalno imaju doticaja sa psihički oboljelim osobama ili počiniteljima KD-a (npr. psiholozi, psihijatri, pravnici, socijalni pedagozi). Njih 46.3 % još se školuje za „pomagačka” zanimanja, a među sudionicima „pomagačkih” zanimanja najviše je psihologa (65.04 %).

Instrumenti

Sudionici su svoje slaganje s tvrdnjama u anketi izražavali na ljestvici Likertova tipa od 5 stupnjeva, osim kod ljestvice IDA-R gdje je korištena ljestvica od 7 stupnjeva. Smjer pojedinih tvrdnji rekodiran je u skladu s teorijskim postavkama i preporukama autora ljestvica te je provedena eksploratorna faktorska analiza uz rotaciju *varimax* i izračunana je pouzdanost podljestvica, a rezultat na pojedinim (pod)ljestvicama izražen je kao prosjek vrijednosti odgovora na pripadajućim česticama (Tablica 1.).

Tablica 1.

Psihometrijske karakteristike ispitanih varijabli (N = 257)

Stavovi prema (ljestvica)	varijable	broj čestica	% objašnjene varijance	α
kriminalnome ponašanju	izbor	3	22.21	.48
	promjena	4	28.00	.63
mentalno oboljelima (CAMI)	predrasude	14	16.36	.80
	tolerancija	12	14.23	.71
kažnjavanju	retribucija	4	22.23	.61
	rehabilitacija	5	28.31	.74
obrani neubrojivošću (IDA-R)	odgovornost	10	27.10	.91
	nepravda	9	32.44	.92
povjerenju u institucije strogoći sudskih kazni		5	51.76	.77
učinkovitosti psihijatrijskoga liječenja		1	-	-
	kontakt s mentalno oboljelim	2	-	-
	kontakt s počiniteljima KD-a	1	-	-
	religioznost	1	-	-
opasnosti počinitelja		5	49.52	.73
ubrojivosti počinitelja		5	66.25	.87
kazni za počinitelja		1	-	-

Napomena: KD – kazneno djelo; CAMI – Ljestvica stavova prema mentalno oboljelim – skraćena verzija; IDA-R – Revidirana ljestvica stavova prema obrani neubrojivošću.

Ljestvica stavova prema kriminalnome ponašanju (Maruna i King, 2009) obuhvaća dvije podljestvice: izbor (npr. *Ljudi počine zločin jer to žele*) i promjena (npr. *Većina kriminalaca može nastaviti s „normalnim” životom uz pomoć i posvećenost radu*). Viši rezultat upućuje na uvjerenje da je kriminalno ponašanje izbor pojedinca, odnosno da se kriminalno ponašanje tijekom vremena može promijeniti.

Ljestvica stavova prema mentalno oboljelima – skraćena verzija (CAMI; Taylor i Dear, 1981; Robinson i Henderson, 2018) obuhvaća dvije podljestvice: predrasude i isključenje (npr. *Zastrašujuće je razmišljati da osobe s mentalnim problemima žive u susjedstvu*) te tolerancija i podrška (npr. *Naša je odgovornost osigurati najbolju moguću brigu mentalno oboljelim osobama*). Viši rezultat upućuje na izraženije predrasude, odnosno veću toleranciju i podršku mentalno oboljelima.

Ljestvica stavova prema svrsi kažnjavanja (Kääriäinen, 2018) obuhvaća dvije podljestvice: retribucija (npr. *Kažnjavanje počinitelja kaznenih djela pridonosi izoliranju opasnih kriminalaca iz društva*) i rehabilitacija (npr. *Kažnjavanje počinitelja kaznenih djela pridonosi rehabilitaciji počinitelja*). Viši rezultat upućuje na veće zagovaranje retribucije, odnosno rehabilitacije kao svrhe kažnjavanja.

Revidirana ljestvica stavova prema obrani neubrojivošću (IDA-R; Skeem i sur., 2004) obuhvaća dvije podljestvice. Podljestvica *stroga odgovornost* mjeri stupanj vjerovanja u smanjenu sposobnost za kontrolu i racionalno donošenje odluka i pripisivanje kaznene odgovornosti mentalno oboljeloj osobi (npr. *Trebali bismo kazniti počinitelje kaznenih djela neovisno o stupnju njihova mentalnog poremećaja*). Podljestvica *nepravda i opasnost* mjeri stupanj opažene zloupotrebe obrane neubrojivosti i ugrožavanja javne sigurnosti (npr. *Obrana neubrojivošću na ulice vraća poremećene i opasne ljude*). Viši rezultat tako upućuje na negativniji stav prema obrani neubrojivošću: veću pripisanu odgovornost mentalno oboljelim a počinjena KD-a i veću percipiranu opasnost mentalno oboljelih počinitelja KD-a.

Ljestvica povjerenja u zdravstvene i kaznenopravne institucije jednofaktorska je ljestvica konstruirana za potrebe istraživanja kojom se ispituje stupanj povjerenja sudionika u policiju, sudove, odvjetnike, psihijatre i zatvorski sustav. Viši rezultat upućuje na veće povjerenje u kaznenopravne institucije.

Percipirana strogoća sudskih kazni u Hrvatskoj ispitana je jednom česticom u kojoj su sudionici procijenili stupanj primjerenosti sudskih kazni (1 – *preblage* do 5 – *prestroge*) te viši rezultat upućuje na veću percipiranu strogost sudskih kazni.

Percipirana učinkovitost psihijatrijskoga liječenja mentalnih bolesti ispitana je dvjema česticama na kojima su sudionici procijenili učinkovitost lijekova i učinkovitost psihoterapije u liječenju mentalnih bolesti (1 – *lijekovi/psihoterapija uopće nisu učinkoviti u liječenju mentalnih bolesti* do 5 – *lijekovi/ psihoterapija u potpunosti su učinkoviti u liječenju mentalnih bolesti*) te viši rezultat upućuje na veću percipiranu učinkovitost psihijatrijskoga liječenja mentalnih bolesti.

Kao podražajni materijal korištena su tri stvarna KD-a počinjena u Hrvatskoj (v. *Prilog 1.*) u kojima je korištena obrana počinitelja/počiniteljice neubrojivošću (u daljnjemu tekstu KD sestrične, KD otac, KD sestre). Zbog rijetkosti i složenosti takvih slučajeva, osjetljivosti teme, kao i kompleksnosti odmjeravanja kazne (ne)ubrojivim počiniteljima KD-a, smatralo se da će izlaganje sudionika takvim slučajevima rezultirati utemeljenijim sudovima o ubrojivosti, opasnosti i kazni za (ne)ubrojive počinitelje (v. Erfanian i sur., 2020) te situacijom sličnijom onoj u kojoj se nalaze suci prilikom donošenja presude (Kääriäinen, 2018). Opisi KD-a za potrebe su istraživanja oblikovani na temelju javno dostupnih podataka u medijima uz izmijenjena imena sudionika, a prilikom sažimanja opisa KD-a vodilo se računa o njihovoj ujednačenosti u dužini opisa te o tome da svi uključuju informacije o životu počinitelja/počiniteljice prije KD-a, o počinjenome KD-u, o istrazi, žrtvama te vještačenju. Također, u sva se tri slučaja počinjenje KD-a dovodi u vezu sa psihičkim poteškoćama i stanjem počinitelja/počiniteljice u vrijeme izvršenja djela. S obzirom na to da je riječ o stvarnim slučajevima, u njima su se razlikovali spol i dob počinitelja/počiniteljice i žrtava te način počinjenja djela. Sudionici su nakon izlaganja opisima KD-a procjenjivali opasnost, neubrojivost i primjerenu kaznu za počinitelja/počiniteljicu. Izlaganjem sudionika različitim KD-ima želio se povećati i varijabilitet procjena opasnosti, neubrojivosti i kazne za počinjena KD-a, ali da bi se postigla vremenska ekonomičnost istraživanja i smanjio zamor i napor za sudionike, odlučeno je da sudionici po slučaju budu izloženi opisu samo jednog od triju KD-a.

Ljestvica percipirane (ne)ubrojivosti počinitelja KD-a konstruirana je za potrebe ovoga istraživanja (v. *Prilog 2.*). Čestice ljestvice koja mjeri procjenu ubrojivosti počinitelja/počiniteljice KD-a konstruirane su na temelju čl. 23 i 24, t. 1 i 2 Kaznenoga zakona (Kazneni zakon, NN 125/11), a viši rezultat ukazuje na veću ubrojivost počinitelja/počiniteljice.

Ljestvica percipirane opasnosti počinitelja (Cotrone, 2016) mjeri procjenu počinitelja/počiniteljica kao opasnih za društvo (npr. *Počinitelj/počiniteljica je opasan/opasna za društvo*). Viši rezultat ukazuje na veću opasnost počinitelja/počiniteljice.

Percipirana primjerena kazna mjerena je jednom česticom konstruiranom za potrebe ovoga istraživanja. Sudionici su trebali od ponuđenih kazni odabrati onu koju smatraju najprimjerenijom za počinitelja/počiniteljicu opisanoga KD-a (*smrtna kazna, kazna zatvora, kazna zatvora uz liječenje u zatvorskoj bolnici, liječenje u psihijatrijskoj bolnici, uvjetna sloboda uz obvezu psihijatrijskoga liječenja u zajednici*), neovisno o stvarnoj sudskoj praksi (Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, 76/14, čl. 50). Odgovori su sudionika zatim rekodirani u tri kategorije uzimajući u obzir vrstu i težinu kazne, pri čemu je viša razina ukazivala na percipiranu težu kaznu za počinjeno KD kao primjerenu: (0) *rehabilitacija* – uvjetna sloboda uz obvezu psihijatrijskoga liječenja ili liječenje u psihijatrijskoj bolnici, (1) *kazna uz rehabilitaciju* – kazna zatvora uz liječenje u psihijatrijskoj bolnici te (2) *kazna* – kazna zatvora ili smrtna kazna.

Od socio-demografskih karakteristika ispitanici su spol, dob, obrazovanje (3 kategorije – završena osnovna, srednja, viša ili visoka škola), veličina prebivališta (5 kategorija – s početnom kategorijom mjesta s manje od 5 tisuća stanovnika do mjesta s više od 100 tisuća stanovnika), zanimanje (10 kategorija – s ciljem obuhvaćanja zanimanja društvene, humanističke i medicinske struke koja potencijalno imaju dodira s mentalno oboljelima i počiniteljima KD-a te struka koje s njima ne dolaze u dodir) te religioznost (11 stupnjeva: 0 – *uopće nisam religiozan/-na*, 10 – *vrlo sam religiozan/-na*).

Konačno, ispitane su i *čestina kontakta sudionika s mentalno oboljelima i kontakt s počiniteljima KD-a* (1 – *nikad*, 5 – *gotovo uvijek*); *prisutnost/odsutnost dijagnoze mentalne bolesti* (1 – *nitko nema dijagnozu*, 2 – *samo sudionik ima dijagnozu*, 3 – *samo sudioniku bliska osoba ima dijagnozu*, 4 – *i sudionik i njemu bliska osoba imaju dijagnozu mentalne bolesti*); *iskustvo kriminalne viktimizacije za imovinsko i nasilno KD* (1 – *nitko nije bio žrtvom*; 2 – *samo sudionik*; 3 – *samo bliska osoba*; 4 – *i sudionik i njemu bliska osoba bili su žrtvama imovinskoga, odnosno nasilnoga KD-a*).

Kategorijalne su varijable s obzirom na raspodjelu odgovora, planirane daljnje obrade te pojednostavnjenja u interpretaciji rezultata rekodirane, tj. dihotomizirane u tzv. *dummy* varijable te je tako vrijednost 1 značila muški spol, ima višu ili visoku školu, živi u mjestu s više od 100 tisuća stanovnika, „nepomagačkoga” je zanimanja, ima iskustvo s mentalno oboljelima, ima dijagnozu mentalnoga oboljenja među bliskim osobama, bio je žrtvom imovinskoga kriminala, bio je žrtvom nasilnoga kriminala. Izlaganje sudionika trima različitim opisima KD-a također je rekodirano u dvije tzv. *dummy* varijable te je referentnu grupu predstavljalo KD sestre.

Postupak

Prije provedbe istraživanja zatražena je i od autora dobivena dozvola za korištenje ljestvica. Istraživanje je provedeno *online*, korištenjem platforme 1KA¹ na prigodnome uzorku sudionika. Sudionici su pozvani za sudjelovanje u istraživanju putem društvenih mreža i osobnih kontakata. Sudjelovanje sudionika u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno, uz uvjet punoljetnosti. Sudionici su najprije iskazali svoje stavove prema kriminalnome ponašanju, mentalno oboljelima, povjerenju u zdravstvene i kaznenopravne institucije, učinkovitosti psihijatrijskoga liječenja mentalnih bolesti, strogoći sudskih kazni u Hrvatskoj, svrsi kažnjavanja i prema obrani neubrojivošću. Zatim je svakomu sudioniku po slučaju bio prezentiran opis jednoga KD-a. Nakon pročitana opisa KD-a sudionici su procijenili ubrojivost i opasnost počinitelja/počiniteljice u opisanome slučaju, kao i primjerenu kaznu za počinjeno KD. Potom su bili informirani o presudi. Na kraju su navodili socio-demografske karakteristike i neposredno iskustvo s mentalnom bolešću i

¹ <https://www.1ka.si/>

kriminalnom viktimizacijom. Sudionici nisu imali mogućnost vraćanja na prethodno dane odgovore, kao ni njihova mijenjanja.

Analiza rezultata

Najprije je dan pregled deskriptivnih podataka po pojedinim varijablama te su uspoređeni stavovi sudionika unutar pojedinih ljestvica (*t*-testovi za zavisne uzorke). Cilj je obrade rezultata bio reducirati potencijalne prediktore te utvrditi njihove značajnosti u predviđanju kriterija. Pritom su se potencijalne razlike među skupinama sudionika, izazvane izlaganjem različitim opisima KD-a, željele „isključiti” tretiranjem varijable KD-a kao kontrolne varijable. Najprije se pristupilo analizi međusobne povezanosti prediktorskih varijabli te prediktorskih i kriterijskih varijabli. Uvidom u matricu korelacija među prediktorima utvrđena je samo jedna korelacija veća od .60, i to među podljestvicama IDAR-a ($r = .71$), a ni drugi parametri nisu upućivali na multikolinearnost (npr. svi su VIF-ovi < 2.59) (Vatcheva i sur., 2016). Svi su sudionici najprije izrazili svoje sudove, a potom su po slučaju bili izloženi opisu samo jednoga od triju KD-a. Stoga su u prvi korak regresijskih analiza uvrštena KD-a, upravo da bi se kontrolirao potencijalni učinak udešavanja, uslijed izlaganja opisima različitih KD-a, na procjene u kriterijskim varijablama. Nakon toga u regresijske su analize, metodom korak po korak unaprijed, uključeni svi ostali prediktori da bi se ispitalo koji značajno doprinose procjenama opasnosti, ubrojivosti i primjerene kazne za počinitelja/počiniteljicu nakon kontrole izlaganja opisima KD-a. Analiza povezanosti prediktorskih i kriterijskih varijabli (v. Tablicu 3.) ukazuje na to da 7 prediktora nema značajnih povezanosti ni s jednom od kriterijskih varijabli, međutim, zbog zahvaćanja njihova međusobnog odnosa, kao i odnosa skupa varijabli s kriterijem, sve su uvrštene u regresijsku analizu (npr. Thompson i Levine, 1997).

Rezultati

Polovica sudionika nikada nije imala ili je samo rijetko imala kontakt s mentalno oboljelim osobama (50.2 %), a više od dvije trećine (80.2 %) nije nikada imalo ili je rijetko imalo kontakt s počiniteljima KD-a. Kod više od polovice sudionika mentalna bolest nije dijagnosticirana ni njima, kao ni njima bliskoj osobi (61.1 %), te ni oni, kao ni njima bliska osoba nisu bili žrtvom nasilnoga (81.7 %) ni imovinskoga kriminala (55.3 %).

Tablica 2.*Deskriptivni podaci (N = 257)*

Stavovi prema (ljestvica)	Varijable	<i>M</i>	<i>SD</i>
kriminalnome ponašanju	izbor	2.79	0.73
	promjena	2.97	0.77
mentalno oboljelima (CAMI)	predrasude	2.00	0.52
	tolerancija	4.00	0.45
kažnjavanju	retribucija	3.38	0.70
	rehabilitacija	2.44	0.69
obrani neubrojivošću (IDA-R)	odgovornost	3.53	1.28
	nepravda	4.30	1.34
povjerenju u institucije		2.92	0.69
strogoći sudskih kazni		1.85	0.74
učinkovitosti psihijatrijskoga liječenja		3.60	0.61
	kontakt s mentalno oboljelima	2.64	1.03
	kontakt s počiniteljima KD-a	1.88	1.00
	religioznost	5.74	3.19
opasnosti počinitelja		3.31	0.68
ubrojivosti počinitelja		3.03	0.92
kazni za počinitelja		0.87	0.58

Napomena: KD – kazneno djelo; CAMI – Ljestvica stavova prema mentalno oboljelima – skraćena verzija; IDA-R – Revidirana ljestvica stavova prema obrani neubrojivošću.

Interpretacija rezultata prikazanih u Tablici 2. u terminima vrijednosti korištenih ljestvica pokazuje da sudionici povremeno stupaju u kontakt s mentalno oboljelim osobama, a rijetko s počiniteljima KD-a. Sudionici smatraju da je kriminalna karijera donekle rezultat osobnoga izbora te da je donekle moguća promjena ponašanja počinitelja KD-a. Prema mentalno oboljelima izražavaju visoku toleranciju i niske predrasude. Povjerenje je sudionika u zdravstvene i kaznenopravne institucije osrednje, sudske kazne za počinitelje KD-a u Hrvatskoj procjenjuju blagima, a psihijatrijsko liječenje mentalno oboljelih osoba procjenjuju učinkovitim. Sudionici procjenjuju da je svrha kažnjavanja počinitelja KD-a donekle i retribucija i rehabilitacija. Također donekle smatraju mentalno oboljele odgovornima za počinjena KD-a, kao i obranu neubrojivošću donekle zloupotrebljavanom. Sudionici općenito procjenjuju osrednjom opasnost i neubrojivost počinitelja KD-a, a kao najprimjereniju kaznu za počinjena KD-a kaznu zatvora uz liječenje u psihijatrijskoj bolnici.

Analiza usporedbe stavova sudionika unutar pojedinih ljestvica (*t*-testovi za zavisne uzroke) pokazala je da su sudionici značajno tolerantniji nego što izražavaju predrasude prema mentalno oboljelima ($t(256) = 31.54; p < .001$), svrhu kažnjavanja više vide u retribuciji nego u rehabilitaciji ($t(256) = 18.13; p < .001$) i skloniji su stavu da je moguća promjena kriminalnoga ponašanja nego da je kriminalno ponašanje stvar izbora ($t(256) = 2.49; p = .014$).

Tablica 3.

Povezanost među ispitanim varijablama

Varijable	ubrojivost	opasnost	kazna
spol	-.06	-.01	-.08
dob	-.02	-.07	.02
obrazovanje	-.00	-.01	-.04
prebivalište	.06	.00	.14*
zanimanje	.22**	.19**	.04
religioznost	-.02	.07	-.12*
kontakt s mentalno oboljelima	-.13*	-.10	-.01
kontakt s počiniteljima KD-a	.13*	-.03	.14*
dijagnoza	-.05	.00	-.00
žrtva imovinskoga kriminala	-.06	-.04	-.03
žrtva nasilnoga kriminala	.08	.11	.06
kriminalno ponašanje – izbor	.29**	.33**	.19**
kriminalno ponašanje – promjena	-.16*	-.34**	-.16*
CAMI predrasude	.21**	.38**	.19**
CAMI tolerancija	-.28**	-.36**	-.23**
povjerenje u institucije	-.13*	-.15*	-.09
strogoća sudskih kazni	-.20**	-.15*	-.14*
svrha kazne – retribucija	-.01	.04	.00
svrha kazne – rehabilitacija	-.21**	-.10	-.08
učinkovitost psihijatrijskoga liječenja	-.28**	-.31**	-.22**
IDA-R nepravda	.41**	.56**	.36**
IDA-R odgovornost	.51**	.57**	.43**
ubrojivost		.60**	.61**
opasnost			.50**

Napomena: KD – kazneno djelo; CAMI predrasude – podljestvica predrasuda Ljestvice stavova prema mentalno oboljelima – skraćena verzija; CAMI tolerancija – podljestvica tolerancije iz Ljestvice stavova prema mentalno oboljelima – skraćena verzija; IDA-R nepravda – podljestvica nepravde iz Revidirane ljestvice stavova prema obrani neubrojivošću; IDA-R odgovornost – podljestvica odgovornosti iz Revidirane ljestvice stavova prema obrani neubrojivošću. * $p < .05$; ** $p < .01$.

Na temelju bivarijantnih korelacija (Tablica 3.) uočljivo je da počinitelja/počiniteljice KD-a manje opasnima procjenjuju sudionici „pomagačkih” zanimanja (oni ih procjenjuju i manje ubrojivima) te oni koji s mentalno oboljelim osobama imaju, a s počiniteljima KD-a nemaju kontakt. Blažu kaznu za njih zagovaraju religiozniji sudionici, oni iz manjih mjesta te oni koji su imali rjeđe kontakte s počiniteljima KD-a. Sudionici koji počinitelja/počiniteljice KD-a procjenjuju manje ubrojivima, manje opasnima te im pripisuju blaže kazne osobe su s manje predrasuda i s većom tolerancijom prema mentalno oboljelim osobama koje su sklonije stavu da se kriminalno ponašanje može promijeniti. Oni imaju i veće povjerenje u kaznenopravni i zdravstveni sustav, procjenjuju sudske kazne u Hrvatskoj više primjerenima, a psihijatrijsko liječenje mentalno oboljelih učinkovitim. Također smatraju da se obrana neubrojivošću ne zloupotrebljava na sudu te da mentalno oboljeli počinitelji KD-a nisu kazneno odgovorni za KD. Sudionici koji počinitelje KD-a procjenjuju manje ubrojivima više zastupaju rehabilitaciju kao

svrhu kažnjavanja. Sudionici koji počinitelje procjenjuju manje ubrojivima procjenjuju ih i manje opasnima te su skloniji blaže ih kazniti.

Za utvrđivanje značajnih odrednica stavova prema počiniteljima KD-a provedene su tri regresijske analize, korak po korak unaprijed, i to za procjenu ubrojivosti, opasnosti i vrste kazne kao kriterijskim varijablama (Tablica 4.).

Tablica 4.

Sažeci regresijskih analiza za kriterije procjene ubrojivosti, opasnosti i vrste kazne

Prediktori	<i>r</i>	Kriterij: ubrojivost (koraci)					ΔR^2	<i>df</i>	<i>F</i>
		β_1	β_2	β_3	β_4	β_5			
KD sestrične	-.33**	-.33**	-.54**	-.42**	-.41**	-.44**	.11**	1, 255	31.14**
KD otac	-.13*		-.41**	-.37**	-.35**	-.36**	.12**	2, 254	38.33**
IDA-R odgovornost	.51**			.43**	.39**	.33**	.17**	3, 253	59.91**
kriminalno ponašanje – izbor	.29**				.17**	.17**	.03**	4, 252	47.43**
učinkovitost psihijatrijskoga liječenja	-.28**					-.13*	.01*	5, 251	39.99**

Prediktori	<i>r</i>	Kriterij: opasnost (koraci)							ΔR^2	<i>df</i>	<i>F</i>	
		β_1	β_2	β_3	β_4	β_5	β_6	β_7				
KD sestrične	-.31**	-.31**	-.24**	-.25**	-.21**	-.18**	-.18**	-.20**	.10**	1, 255	27.32**	
IDA-R nepravda	.56**		.53**	.48**	.31**	.27**	.27**	.25**	.27**	2, 254	73.49**	
kriminalno ponašanje – izbor	.33**			.24**	.21**	.20**	.19**	.19**	.06**	3, 253	61.47**	
IDA-R odgovornost	.57**				.26**	.27**	.27**	.24**	.03**	4, 252	51.99**	
kriminalno ponašanje – promjena	-.34**					-.17**	-.18**	-.19**	.03**	5, 251	46.10**	
svrha kazne – retribucija	.04							.09*	.12*	.01*	6, 250	39.70**
učinkovitost psihijatrijskoga liječenja	-.31**							-.10*	.01*	7, 249	34.97**	

Prediktori	<i>r</i>	Kriterij: kazna (koraci)					ΔR^2	<i>df</i>	<i>F</i>
		β_1	β_2	β_3	β_4	β_5			
KD sestrične	-.31**	-.31**	-.45**	-.35**	-.34**	-.31**	.10**	1, 255	26.82**
KD otac	-.04		-.28**	-.25**	-.24**	-.23**	.06**	2, 254	22.50**
IDA-R odgovornost	.43**			.36**	.36**	.37**	.12**	3, 253	31.18**
kontakt s počiniteljima KD-a	.14*				.12**	.13*	.01*	4, 252	24.89**
religioznost	-.12*					-.12*	.01*	5, 251	21.21**

Napomena: KD – kazneno djelo; IDA-R nepravda – podljestvica nepravde iz Revidirane ljestvice stavova prema obrani neubrojivošću; IDA-R odgovornost – podljestvica odgovornosti iz Revidirane ljestvice stavova prema obrani neubrojivošću. * $p < .05$; ** $p < .01$.

Regresijska analiza, korak po korak unaprijed, korištena je da bi se od potencijalna 23 odabrao manji broj smislenih prediktora. U prvome su koraku, u svrhu kontrole potencijalnoga učinka, uvrštena izlaganja opisima KD-a kao tzv. *dummy* varijable. U svakome su koraku prediktori u model dodavani na temelju *p*-vrijednosti da bi se ograničio ukupni broj prediktora koji će biti uključen u završni model. Tako je broj potencijalno važnih prediktora percipirane ubrojivosti i kazne sažet na po pet, a opasnosti na sedam prediktora. Modeli su objasnili 48 % varijance procijenjene opasnosti ($R^2 = .48$, $F(5, 251) = 39.99$, $p < .001$), 44 % varijance ubrojivosti ($R^2 = .44$, $F(7, 249) = 29.68$, $p < .001$) te 28 % varijance primjerene kazne za počinitelja/počiniteljicu KD-a ($R^2 = .28$, $F(5, 251) = 21.21$, $p < .001$). Povezanosti prediktora s kriterijima uglavnom su se nakon kontrole učinka drugih varijabli smanjile, ali ostale istoga smjera i zadržale istu razinu značajnosti. Velika većina socio-demografskih karakteristika sudionika, kao i varijabli iskustva te općih stavova prema svrsi kažnjavanja i prema mentalno oboljelima, povjerenje u institucije i procijenjena strogoća kazni u RH nisu se pokazali značajnim prediktorima u završnim modelima ni za jedan od kriterija. Suprotno tomu, u svakome od završnih modela izlaganje opisima KD-a zadržalo je značajni doprinos kriterijima i nakon uključivanja ostalih prediktora. Sudionici koji su bili izloženi KD-u sestara procijenili su značajno većom ubrojivost i opasnost počiniteljice KD-a te za nju zagovarali težu kaznu od onih koji su bili izloženi KD-u sestrični. Sudionici koji su bili izloženi KD-u sestara također su procijenili značajno većom ubrojivost počiniteljice KD-a te za nju zagovarali težu kaznu od onih koji su bili izloženi KD-u oca. Sudionici koji su bili izloženi KD-u oca procijenili su značajno većom opasnost počinitelja KD-a te su za njega zagovarali težu kaznu od onih koji su bili izloženi KD-u sestrični.

Za procjenu veće ubrojivosti počinitelja/počiniteljice KD-a, nakon kontrole izlaganja opisima KD-a, značajnim prediktorima pokazali su se i procijenjena veća odgovornost počinitelja/počiniteljice, sklonost pripisivanja kriminalnoga ponašanja vlastitomu izboru te manje vjerovanje u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihičkih bolesti. Za procjenu veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a, nakon kontrole izlaganja opisima KD-a, značajnim prediktorima pokazali su se procijenjena veća odgovornost počinitelja/počiniteljice, izraženije vjerovanje da je obrana neubrojivošću nepravedna, sklonost pripisivanja kriminalnoga ponašanja vlastitomu izboru te manje izraženo vjerovanje u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihičkih bolesti i manje izraženo vjerovanje da se kriminalno ponašanje pojedinca tijekom vremena može promijeniti te izraženije vjerovanje da je svrha kažnjavanja retribucija. Procjeni strožega kažnjavanja za počinitelja/počiniteljicu KD-a, nakon kontrole izlaganja opisima KD-a, značajno su pridonijeli procijenjena veća odgovornost počinitelja/počiniteljice, manja religioznost i češći kontakt s počiniteljima KD-a.

Općenito, nakon kontrole učinka ostalih varijabli u modelima, procijenjena veća odgovornost počinitelja/počiniteljice KD-a pokazala se najkonzistentnijim i

jednim od najvažnijih prediktora procijenjene veće ubrojivosti i veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a, kao i tendencije strožemu kažnjavanju za počinjeno KD. Uz procijenjenu odgovornost, u predviđanju veće ubrojivosti i veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a važnima su se pokazali i veća sklonost pripisivanja kriminalnoga ponašanja dispozicijama te slabije vjerovanje u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihičkih bolesti.

Rasprava

Cilj je istraživanja bio utvrditi odnos socio-demografskih karakteristika sudionika, njihova iskustva i stavova s procjenama opasnosti, (ne)ubrojivosti i primjerene kazne za počinitelje. U ovome je istraživanju općenito potvrđen veći doprinos iskustava i stavova nego socio-demografskih karakteristika procjeni kriterijskih varijabli. Procijenjena veća odgovornost počinitelja/počiniteljice KD-a te veća sklonost pripisivanju kriminalnoga ponašanja izboru i slabije vjerovanje u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihički bolesnih pokazali su se važnim i konzistentnim prediktorima procijenjene veće ubrojivosti i veće opasnosti počinitelja KD-a, a procijenjena odgovornost počinitelja/počiniteljice KD-a i prediktorom tendencije strožemu kažnjavanju za počinjeno KD.

Procijenjena odgovornost u terminima ljestvice IDA-R predstavlja „stupanj u kojemu osoba vjeruje da mentalna bolest smanjuje kapacitet racionalnoga donošenja odluka i kontrole te da je taj smanjeni kapacitet relevantan za pitanje kriminalne odgovornosti” (Vitacco i sur., 2009, str. 643). Viši rezultat na ljestvici upućuje na vjerovanje da neubrojivi počinitelji KD-a profitiraju od presude o neubrojivosti (npr. blaže sankcioniranje). I u prijašnjim istraživanjima (npr. Bolin, 2019; Wanner, 2016) rezultati na ljestvici IDA-R pokazali su se prediktivnima za donošenje presuda te je vjerojatnost presude o krivnji rasla s povećanjem rezultata sudionika na ljestvici. Također, pokazalo se da sudionici, kad se od njih traži da osude hipotetske počinitelje KD-a, procjenjuju primjerenu kaznu sukladno kapacitetu počinitelja da donosi racionalne odluke, uzimajući u obzir njegovu namjeru (npr. Darley i sur., 2000) i je li njegova namjera rezultat okolnosti ili izražava njegovu stvarnu želju za kriminalnim ponašanjem (npr. Woolfolk i sur., 2006). Stoga je i očekivano da su osobe čije se kriminalno ponašanje pripisalo osobnom izboru (Burton i sur., 2020) procjenjivane opasnijima i više ubrojivima jer ih se opaža kao one koje su sposobne, ali ne žele ostvariti kontrolu nad svojim ponašanjem (Blakey i Kremsmayer, 2018). Vjerovanje sudionika u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihički bolesnih ukazuje na vjerovanje u mogućnost njihove rehabilitacije te stoga nije iznenađujuće da su upravo ti stavovi predviđali procjenu manje opasnosti i manje ubrojivosti počinitelja KD-a. Te je rezultate moguće povezati i sa strukturom uzorka u kojemu je bilo skoro 50 % sudionika „pomagačkih” zanimanja, koji i više vjeruju u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihičkih bolesnika. Također, posljednjih je desetljeća primijećen trend opće destigmatizacije mentalno oboljelih osoba te je u

javnosti opaženo bolje i sofisticiranije znanje i veća spremnost „otkrivanju” mentalnih bolesti, kao i općenito bolje prepoznavanje i reagiranje na simptome bolesti (Pescosolido, 2013).

Karakteristike su stvarnoga slučaja, odnosno karakteristike počinitelja, žrtve i djela, i nakon uvođenja socio-demografskih varijabli te varijabli iskustva i stavova sudionika u regresijsku analizu zadržale značajan doprinos u objašnjenju opasnosti, (ne)ubrojivosti i primjerene kazne za počinitelje KD-a, što upućuje na to da su opisi konkretnih KD-a zaista sudionicima poslužili kao referentne točke za donošenje sudova (Kääriäinen, 2018).

U ovome se istraživanju većina socio-demografskih karakteristika sudionika nije pokazala značajnim prediktorima procijenjene opasnosti, (ne)ubrojivosti ni primjerene kazne za počinitelje KD-a, kao ni varijabla iskustva te općih stavova prema svrsi kažnjavanja i prema mentalno oboljelima kao niti povjerenje u institucije ni procijenjena strogoća kazni u RH. U prethodnim istraživanjima određene socio-demografske karakteristike (npr. religioznost, Adjorlolo i sur., 2017; viši stupanj obrazovanja, Kivisto i Swan, 2011), kao i znanje (Daftary-Kapur i sur., 2011) o mentalno oboljelim osobama, odnosno iskustvo s njima (Addison i Thorpe, 2004) pokazali su se povezanima s pozitivnim stavovima prema obrani neubrojivošću i neubrojivim počiniteljima KD-a. U ovome istraživanju, nakon uvođenja varijabli stavova, značajan su doprinos zadržali jedino religioznost i iskustvo s počiniteljima KD-a, i to samo za kriterij težine kazni. Vjerojatno se relativna homogenost uzorka u stupnju obrazovanja, dobi, prebivalištu te spolu odrazila i na rezultate. Ipak, viša se religioznost pokazala značajnim prediktorom zagovaranja blažega sankcioniranja počinitelja KD-a, a češći kontakt s počiniteljima KD-a zagovaranja strožega sankcioniranja. S obzirom na to da religijska uvjerenja oblikuju našu percepciju „dobroga” i „lošega” (Bornstein i Miller, 2009), nije iznenađujuća njihova povezanost s odlukama o kazni u suđenjima neubrojivim počiniteljima, a i prijašnja su istraživanja pokazala da su intrinzično religiozni pojedinci manje skloni predrasudama i kažnjavanju (de Zavala i sur., 2012).

U prethodnim istraživanjima pokazalo se da znanje o psihopatologiji (Yamamoto i sur., 2017), kriminalu i njegovoj prevalenciji te potencijalnim uzrocima pridonosi pozitivnijim stavovima prema obrani neubrojivošću (Mooney, 2019). S druge strane, stavovi osoba koje izravno brinu o neubrojivim počiniteljima KD-a (npr. medicinske sestre) nisu se jednoznačno pokazali pozitivnijima od stavova onih koji s njima nisu u izravnome kontaktu. Prediktor stavova medicinskih sestara prema mentalno bolesnim počiniteljima KD-a bio je duljina radnoga staža (negativna povezanost), a bolji su prediktor bili njihovi stavovi prema kažnjavanju nego njihovi stavovi prema mentalnim bolestima (Adjorlolo i sur., 2017; Carr-Walker i sur., 2004). Slično tomu, u ovome je istraživanju češći kontakt s počiniteljima KD-a bio prediktivan za veću sklonost strožemu kažnjavanju, što ukazuje na potrebu da se u daljnjim istraživanjima posebna pažnja posveti ne samo

čestini, već i karakteristikama i kvaliteti toga kontakta (npr. uzimanje u obzir povezanosti čestine kontakta s počiniteljima KD-a s kriminalnom viktimizacijom).

Potrebno je napomenuti i da je među kriterijskim varijablama, u skladu s očekivanjem i rezultatima prethodnih istraživanja, utvrđena značajna pozitivna povezanost (npr. Watson i sur., 2004), što je ukazalo na to da i laici uočavaju, suprotno stereotipu o opasnim neubrojivim počiniteljima KD-a (Daftary-Kapur i sur., 2011), da je veća opasnost povezana s većom ubrojivošću počinitelja i da je takve počinitelje KD-a primjerenije strože sankcionirati. Sudionici u ovome istraživanju većinom za neubrojivoga počinitelja/počiniteljicu zagovaraju kaznu zatvora uz liječenje u zatvorskoj bolnici. Ti su stavovi djelomično u skladu sa zakonskom praksom prema kojoj se neubrojive osobe smještaju na forenzičke odjele psihijatrijskih bolnica najdulje do isteka najviše propisane kazne za protupravno djelo koje je neubrojiva osoba počinila (Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, 76/14). U prijašnjim istraživanjima također se pokazalo da sudionici nisu toliko usmjereni na strogo kažnjavanje kao što bi se moglo zaključiti iz istraživanja općih stavova (Kääriäinen, 2018) te da su preferirane kazne često podudarne s praksama kažnjavanja u pojedinoj zemlji (Roberts i Hastings, 2012). Varijacije u pripisanim primjerenim sankcijama za počinitelje KD-a očekivane su s obzirom na to da se uz objektivne karakteristike slučaja odluke o kazni temelje i na, primjerice, znanju o karakteristikama djela i kaznama, očekivanju od kazni, općoj orijentaciji prema rehabilitaciji ili retribuciji, a manje na stavu o tome je li strogost kažnjavanja u nekoj državi primjerena ili ne (Jerre, 2013).

Nedostaci i smjernice za buduća istraživanja

Mogućnost generalizacije dobivenih rezultata umanjena je zbog nekoliko razloga. Poveznica za istraživanje poslana je sudionicima putem društvenih mreža i osobnih kontakata, što uzorak čini neprobabilističkim i prigodnim. Uzorak je bio relativno homogen jer prevladavaju osobe ženskoga spola, mlađe životne dobi te visoke stručne spreme, često psiholozi. Buduća bi istraživanja trebala provesti ili na probabilističkome uzorku ili pak na ciljanim skupinama sudionika s različitim perspektivama i duljinom iskustva s mentalnim bolestima i KD-om (npr. policiji, sudskim vještacima, počiniteljima KD-a), pogotovo zato što istraživanja nerijetko pokazuju da kontakt s određenim skupinama u „posebnim” uvjetima može povećati, a ne smanjiti predrasude, ovisno o tome u kojemu su stupnju zadovoljene postavke hipoteze kontakta (npr. Carr-Walker i sur., 2004). Također, prilikom donošenja zaključaka treba voditi računa o metodi prikupljanja podataka. *Online*-ankete ekonomične su i osiguravaju veću anonimnost sudionika, ali je kontrola nad uvjetima istraživanja i razinom razumijevanja uputa i pitanja svedena na minimum.

Sadržaj opisa KD-a, iako je pridonio većoj vjerodostojnosti prikazanih slučajeva i manjoj artifičijalnosti istraživanja, potencijalno se odrazio i na iskazane stavove. Primjerice, dosadašnja istraživanja ukazuju na to da se pripadnicima

manjina, muškarcima i mlađim počiniteljima češće određuju teže kazne nego pripadnicima većine, ženama ili starijim osobama (Doerner i Demuth, 2014; Spohn i Holleran, 2000). Također se pokazalo da laici pri procjeni adekvatne kazne vode računa o težini KD-a, prijašnjoj kriminalnoj karijeri počinitelja ili planiranju počinjenja KD-a (Robinson i Darley, 2007), a to su sve čimbenici koji, uz karakteristike žrtve i samo djelo, mogu varirati u opisima.

Usto, potrebno je imati na umu da način mjerenja i operacionalizacija pojedinih konstrukata (npr. religioznost, stavovi prema kažnjavanju) (Adriaenssen i Aertsen, 2015; Kääriäinen, 2018) također pridonose veličini povezanosti među varijablama. Također, potencijalno je otežavajuća okolnost generalna neupućenost i neinformiranost sudionika o temi istraživanja te problem mogućih socijalno poželjnih odgovora zbog osjetljivosti teme istraživanja. Stoga bi ubuduće možda bilo korisno kontrolirati i znanje sudionika, a uz eksplicitne koristiti i implicitne metode ispitivanja predrasuda ili ponašajne mjere (spremnost na interakciju s mentalno oboljelima i/ili počiniteljima KD-a). Dodatno, iako je istraživanjem obuhvaćen velik broj varijabli, potencijalni korelati stavova prema neubrojivim počiniteljima KD-a čiji bi doprinos trebalo razmotriti u budućim istraživanjima svakako su razina izloženosti medijima i strah od kriminala (Butter i sur., 2013; Roche i sur., 2016). Trebalo bi detaljnije ispitati i učinke potencijalnih supresorskih varijabli, kao i medijatora/moderatora, jer rezultati nekih ljestvica ostvaruju visoke povezanosti s dobi, spolom te zanimanjem sudionika (npr. CAMI; Taylor i Dear, 1981). Pokazalo se i da su emocije (npr. ljutnja i simpatija) medijatori kognicije (npr. atribucija i sudova o odgovornosti), kao i ponašanja (npr. pomaganja ili kažnjavanja) (Schmidt i Weiner, 1988). U tome bi kontekstu bilo interesantno obuhvatiti i emocionalne reakcije sudionika prema mentalno oboljelim počiniteljima KD-a u obliku agresivnih emocija, sažalijevanja, osjećaja tjeskobe te prosocijalnih reakcija. Naravno, pritom bi trebalo voditi računa o dužini upitnika da ne bi došlo do odbijanja sudjelovanja ili do odustajanja sudionika.

Zaključak

Karakteristike stvarnoga KD-a, kao i veća procijenjena odgovornost počinitelja/počiniteljice KD-a, pokazali su se najkonzistentnijim i najvažnijim prediktorima procijenjene veće ubrojivosti i veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a, kao i tendencije strožemu kažnjavanju za počinjeno KD. Predviđanju veće ubrojivosti i veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a pridonosi i veća sklonost pripisivanja kriminalnoga ponašanja vlastitomu izboru te slabije vjerovanje u učinkovitost psihijatrijskih tretmana psihičkih bolesti. Uz navedene varijable, za procjenu veće opasnosti počinitelja/počiniteljice KD-a značajnim su se prediktorima pokazali i izraženije vjerovanje da je obrana neubrojivošću nepravedna i da je svrha kažnjavanja retribucija te manje izraženo vjerovanje da se kriminalno ponašanje pojedinca tijekom vremena može promijeniti. Zagovaranju strožega kažnjavanja za

počinitelja/počiniteljicu KD-a također su značajno pridonijeli manja religioznost sudionika i češći kontakt s počiniteljima KD-a.

Praktične implikacije

Rezultati ovoga istraživanja imaju jasan potencijal doprinosa radu (budućih) stručnjaka i svih onih koji dolaze u kontakt sa (psihički bolesnim) počiniteljima KD-a jer ukazuju na to koliko je važno ispitati i razumjeti njihove stavove da bi se što bolje moglo pomoći u rehabilitaciji te populacije.

Unatoč raširenoj destigmatizaciji mentalnih bolesti u javnosti i dalje prevladava stav da je veća vjerojatnost da će mentalno oboljeli pojedinci nasilno reagirati prema drugima (Schumacher i sur., 2003), čemu pridonosi i senzacionalističko medijsko izvještavanje o nasilnim djelima psihički bolesnih osoba. Kombinacija predrasuda da je većina psihički bolesnih osoba iracionalna, devijantna i opasna (Perlin, 2013), netolerancija društva na problematično ponašanje, neuspjeh u promociji tretmana, brige i rehabilitacije te otežana dostupnost zdravstvenih usluga iz oblasti mentalnoga zdravlja (Freeman i Pathare, 2005) pridonose sustavnoj diskriminaciji psihički bolesnih osoba pri njihovu zapošljavanju (Link, 1987) i stanovanju (Overton i Medina, 2008). Također se mogu odraziti na stavove sudaca te na njihovu sklonost proglašenju nebrojivih počinitelja KD-a krivima (Perlin, 2013) i osudi na kazne u kojima je mala vjerojatnost da će dobiti prikladno i sveobuhvatno (psihijatrijsko) liječenje (Vitacco i sur., 2009). Opći stavovi prema kažnjavanju ukazuju na kulturalne norme i ulogu koju kažnjavanje i kontrola kriminala imaju u određenim društvima, na zadovoljstvo javnosti kaznenopravnim institucijama te na učinak stavova javnosti na kreiranje politika kažnjavanja (Green, 2009).

Ukazivanje na i dalje postojeće stereotype o nebrojivim počiniteljima KD-a u obrazovanju može znatno pridonijeti poboljšanju znanja i stavova (Corrigan i sur., 2001), kao i većoj spremnosti i sigurnosti (budućih) stručnjaka u kontaktu s nebrojivim počiniteljima KD-a i pružanju adekvatne skrbi. Usto, mijenjanjem stavova javnosti mijenjaju se i mišljenja oboljelih počinitelja KD-a o njima samima, čime se poboljšava spoznaja i prihvaćanje bolesti, potiče se liječenje i rehabilitacija te se povećava osjećaj sigurnosti zajednice.

Literatura

- Addison, S. J. i Thorpe, S. J. (2004). Factors involved in the formation of attitudes towards those who are mentally ill. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(3), 228–234. <https://doi.org/10.1007/s00127-004-0723-y>
- Adjorlolo, S., Chan, H. C. O. i DeLisi, M. (2019). Mentally disordered offenders and the law: Research update on the insanity defense, 2004–2019. *International Journal of Law and Psychiatry*, 67, 101507. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2019.10150734>

- Adjorlolo, S., Abdul-Nasiru, I., Chan, H. C. O. i Bentum Jr., F. (2017). Attitudes toward the insanity defense: Examination of the factor structure of Insanity Defense Attitude-Revised (IDA-R) Scale in Ghana. *International Journal of Forensic Mental Health*, 16(1), 33–45. <https://doi.org/10.1080/14999013.2016.1235628>
- Adriaenssen, A. i Aertsen, I. (2015). Punitive attitudes: Towards an operationalization to measure individual punitivity in a multidimensional way. *European Journal of Criminology*, 12(1), 92–112. <https://doi.org/10.1177/1477370814535376>
- Aguinis, H., Gottfredson, R. K. i Joo, H. (2013). Best-practice recommendations for defining, identifying, and handling outliers. *Organizational Research Methods*, 16(2), 270–301. <http://dx.doi.org/10.1177/1094428112470848>
- Alwine, T. M. (2016). *The insanity plea and verdict choice: Effect of dispositional instructions*. [Neobjavljena doktorska disertacija]. The Chicago School of Professional Psychology.
- Barkan, S. E. i Cohn, S. F. (2005). On reducing white support for the death penalty: A pessimistic appraisal. *Criminology and Public Policy*, 4(1), 39–44. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1745-9133.2005.00003.x>
- Blakey, R. i Kremsmayer, T. P. (2018). Unable or unwilling to exercise self-control? The impact of neuroscience on perceptions of impulsive offenders. *Frontiers in Psychology*, 8, 2189. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02189>
- Bloechl, A. L., Vitacco, M. J., Neumann, C. S. i Erickson, S. E. (2007). An empirical investigation of insanity defense attitudes: Exploring factors related to bias. *International Journal of Law and Psychiatry*, 30(2), 153–161. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2006.03.007>
- Bolin, J. J. (2019). *Attitudes on legal insanity and the impact of race*. [Neobjavljena doktorska disertacija]. The School of Professional Psychology, Wright State University.
- Bornstein, B. H. i Miller, M. K. (2009). Does a judge's religion influence decision making? *Court Review*, 45(3), 112–115. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195328677.003.006>
- Breheny, C., Groscup, J. i Galietta, M. (2007). Gender matters in the insanity defense. *Law & Psychology Review*, 31, 96–96.
- Burton, A. L., Cullen, F. T., Burton Jr., V. S., Graham, A., Cotrone, L. C. i Thielo, A. J. (2020). Belief in redeemability and punitive public opinion: "Once a criminal, always a criminal" revisited. *Criminal Justice and Behavior*, 47(6), 712–732. <https://doi.org/10.1177/0093854820913585>
- Butler, B. (2006). NGRI Revisited: Venirepersons' attitudes toward the insanity defense. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(8), 1833–1847. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00084.x>
- Butter, R., Hermanns, J. i Menger, A. (2013). Simultaneous prediction of punitive and rehabilitation-oriented attitudes towards probation: An ecological approach. *Probation Journal*, 60(1), 24–39. <https://doi.org/10.1177/0264550512470190>

- Carr-Walker, P., Bowers, L., Callaghan, P., Nijman, H. i Paton, J. (2004). Attitudes towards personality disorders: Comparison between prison officers and psychiatric nurses. *Legal and Criminological Psychology*, 9(2), 265–277. <http://dx.doi.org/10.1348/1355325041719347>
- Corrigan, P. W., River, L. P., Lundin, R. K., Penn, D. L., Uphoff-Wasowski, K., Campion, J., Mathisen, J., Gagnon, C., Bergman, M., Goldstein, H. i Kubiak, M. A. (2001). Three strategies for changing attributions about severe mental illness. *Schizophrenia Bulletin*, 27(2), 187–195. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a006865>
- Costelloe, M. T., Arazan, C. i Stenger, M. (2018). Assessing the effect of social science education on punitive attitudes. *Journal of Social Science Education*, 17(3), 88–99. <https://doi.org/10.4119/jsse-883>
- Cotrone, E. E. (2016). *The guilty but mentally ill verdict: Assessing the impact of informing jurors of verdict consequences*. Graduate Theses and Dissertations. <http://scholarcommons.usf.edu/etd/6486>
- Daftary-Kapur, T., Groscup, J. L., O'Connor, M., Coffaro, F. i Galietta, M. (2011). Measuring knowledge of the insanity defense: Scale construction and validation. *Behavioral Sciences and the Law*, 29(1), 40–63. <https://doi.org/10.1002/bsl.938>
- de Zavala, A. G., Cichocka, A., Orehek, E. i Abdollahi, A. (2012). Intrinsic religiosity reduces intergroup hostility under mortality salience. *European Journal of Social Psychology*, 42(4), 451–461. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1843>
- Darley, J., Carlsmith, K. i Robinson, P. (2000). Incapacitation and just deserts as motives for punishment. *Law and Human Behavior*, 24(6), 659–683. <http://doi.org/10.1023/A:1005552203727>
- Devine, D. J. i Caughlin, D. E. (2014). Do they matter? A meta-analytic investigation of individual characteristics and guilt judgments. *Psychology, Public Policy, and Law*, 20(2), 109–134. <https://doi.org/10.1037/law0000006>
- Doerner, J. K. i Demuth, S. (2014). Gender and sentencing in the federal courts: Are women treated more leniently? *Criminal Justice Policy Review*, 25(2), 242–269. <https://doi.org/10.1177/0887403412466877>
- Erfanian, F., Latifnejad Roudsari, R., Heydari, A. i Noghani Dokht Bahmani, M. (2020). A narrative on using vignettes: Its advantages and drawbacks. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*, 8(2), 2134–2145. <https://doi.org/10.22038/jmrh.2020.41650.1472>
- Freeman, M. i Pathare, S. (2005). *WHO resource book on mental health, human rights and legislation*. World Health Organization.
- Green, D. A. (2009). Feeding wolves: Punitiveness and culture. *European Journal of Criminology*, 6(6), 517–536. <https://doi.org/10.1177/1477370809341227>
- Gulayets, M. (2016). Exploring differences between successful and unsuccessful mental disorder defences. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 58(2), 161–193. <https://doi.org/10.3138/cjccj.2014.E14>

- Hanslmaier, M. (2013). Crime, fear and subjective well-being: How victimization and street crime affect fear and life satisfaction. *European Journal of Criminology*, 10(5), 515–533. <https://doi.org/10.1177/1477370812474545>
- Jan, I. F., Ball, J. D. i Walsh, A. (2008). Predicting public opinion about juvenile waivers. *Criminal Justice Policy Review*, 19(3), 285–300. <http://dx.doi.org/10.1177/0887403407307431>
- Jerre, K. (2013). *The public's sense of justice in Sweden-a smorgasbord of opinions*. Dissertations in criminology (Vol. 33). Stockholm University.
- Kääriäinen, J. (2018). Attitudes and public punishment preferences: Finnish results of Scandinavian sense of justice research. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 19(2), 152–169. <https://doi.org/10.1080/14043858.2018.1502946>
- Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/2011.
- Kivisto, A. J. i Swan, S. A. (2011). Attitudes toward the insanity defense in capital cases: (Im)partiality from Witherspoon to Witt. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 11(4), 311–329. <https://doi.org/10.1080/15228932.2011.562811>
- Kleck, G. i Jackson, D. B. (2017). Does crime cause punitiveness? *Crime & Delinquency*, 63(12), 1572–1599. <https://doi.org/10.1177/0011128716638503>
- Kohm, S. A., Waid-Lindberg, C. A., Weinrath, M., Shelley, T. O. C. i Dobbs, R. R. (2012). The impact of media on fear of crime among university students: A cross-national comparison. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 54(1), 67–100. <https://doi.org/10.3138/cjccj.2011.E.01>
- Lambert, E. G., Baker, D. N. i Ventura, L. (2008). A preliminary study of views toward the mentally ill and the criminal justice system: A survey of college students. *Journal of Criminology and Criminal Justice Research and Education*, 2(1), 1–9.
- Link, B. G. (1987). Understanding labeling effects in the area of mental disorders: An assessment of the effects of expectations of rejection. *American Sociological Review*, 52(1), 96–112. <https://doi.org/10.2307/2095395>
- Louden, J. E. i Skeem, J. L. (2007). Constructing insanity: Jurors' pro- types, attitudes, and legal decision-making. *Behavioral Sciences and Law*, 25(4), 449–470. <https://doi.org/10.1002/bsl.760>
- Maeder, E. M., Yamamoto, S. i Fenwick, K. L. (2015). Educating Canadian jurors about the not criminally responsible on account of mental disorder defence. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 47(3), 226–235. <https://doi.org/10.1037/cbs0000016>
- Mandrachia, J. T., Shaw, L. B. i Morgan, R. D. (2013). What's with the attitude? Changing attitudes about criminal justice issues. *Criminal Justice and Behavior*, 40(1), 95–113. <https://doi.org/10.1177/0093854812459474>
- Maruna, S. i King, A. (2009). Once a criminal, always a criminal?: 'Redeemability' and the psychology of punitive public attitudes. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 15(1), 7–24. <https://doi.org/10.1007/s10610-008-9088-1>

- McCutcheon, L. E. i McCutcheon, L. E. (1994). Not guilty by reason of insanity: Getting it right or perpetuating the myths? *Psychological Reports*, 74, 764–766. <https://doi.org/10.2466/pr0.1994.74.3.764>
- Mooney, R. (2019). Personality, belief in a just world, and attitudes toward criminal responsibility defenses: A preliminary study. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 5(1), 1–12. <https://doi.org/10.1108/JCRPP-09-2017-0028>
- Mossière, A. i Maeder, E. M. (2016). Juror decision making in not criminally responsible on account of mental disorder trials: Effects of defendant gender and mental illness type. *International Journal of Law & Psychiatry*, 49, 47–54. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2016.05.008>
- Mulrooney, K. i Wise, J. (2019). Punitive attitudes across geographical areas: Exploring the rural/urban divide in Canada. *International Journal of Rural Criminology*, 5(1), 19–46. <https://doi.org/10.18061/1811/88730>
- Norko, M. A., Wasser, T., Magro, H., Leavitt-Smith, E., Morton, F. J. i Hollis, T. (2016). Assessing insanity acquittee recidivism in Connecticut. *Behavioral Sciences & the Law*, 34(2–3), 423–443. <https://doi.org/10.1002/bsl.2222>
- Overton, S. L. i Medina, S. L. (2008). The stigma of mental illness. *Journal of Counseling & Development*, 86(2), 143–151. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2008.tb00491.x>
- Parcesepe, A. M. i Cabassa, L. J. (2013). Public stigma of mental illness in the United States: A systematic literature review. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 40(5), 384–399. <https://doi.org/10.1007/s10488-012-0430-z>
- Perlin, M. L. (2013). Sanism and the law. *Virtual Mentor*, 15(10), 878–885. <https://doi.org/10.1001/virtualmentor.2013.15.10.msoc1-1310>
- Pescosolido, B. A. (2013). The public stigma of mental illness: What do we think; what do we know; what can we prove? *Journal of Health and Social Behavior*, 54(1), 1–21. <https://doi.org/10.1177/0022146512471197>
- Roberts, J. V. i Hastings, R. (2012). Public opinion and crime prevention: A review of international trends. U: D. P. Farrington i B. C. Welsh (Ur.), *The Oxford handbook of crime prevention* (str. 487–507). Oxford University Press.
- Robinson, P. H. i Darley, J. M. (2007). Intuitions of justice: Implications for criminal law and justice policy. *Southern California Law Review*, 81(1), 1–68.
- Robinson, E. J. i Henderson, C. (2018). Public knowledge, attitudes, social distance and reporting contact with people with mental illness 2009–2017. *Psychological Medicine*, 49(16), 1–10. <https://doi.org/10.1017/S0033291718003677>
- Roche, S. P., Pickett, J. T. i Gertz, M. (2016). The scary world of online news? Internet news exposure and public attitudes toward crime and justice. *Journal of Quantitative Criminology*, 32(2), 215–236. <https://doi.org/10.1007/s10940-015-9261-x>
- Rose, D. R. i Clear, T. R. (2004). Who doesn't know someone in jail? The impact of exposure to prison on attitudes toward formal and informal controls. *The Prison Journal*, 84(2), 228–247. <http://dx.doi.org/10.1177/0032885504265079>

- Schmidt, G. i Weiner, B. (1988). An attribution-affect-action theory of behavior: Replications of judgments of help-giving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14(3), 610–621. <http://dx.doi.org/10.1177/0146167288143021>
- Schumacher, M., Corrigan, P. W. i Dejong, T. (2003). Examining cues that signal mental illness stigma. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22(5), 467–476. <https://doi.org/10.1521/jscp.22.5.467.22926>
- Shelley, T. O. C., Waid, C. A. i Dobbs, R. R. (2011). The influence of criminal justice major on punitive attitudes. *Journal of Criminal Justice Education*, 22(4), 526–545. <https://doi.org/10.1080/10511253.2011.556132>
- Sircy, K. R. i ElBassiouny, A. (2021). Exploring differences in the perceptions of the not guilty by reason of insanity plea based on the defendant's motive and religious affiliation. *Journal of Integrated Social Sciences*, 11(1), 34–49.
- Skeem, J. L., Eno Louden, J. i Evans, J. (2004). Venirepersons's attitudes toward the insanity defense: Developing, refining, and validating a scale. *Law and Human Behavior*, 28(6), 623–648. <https://doi.org/10.1007/s10979-004-0487-7>
- Spohn, C. i Holleran, D. (2000). The imprisonment penalty paid by young, unemployed black and Hispanic male offenders. *Criminology*, 38(1), 281–306. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb00891.x>
- Stasiak, B. D. (2010). *Juror decision-making in an insanity defense murder trial of an involuntarily medicated schizophrenic defendant*. Boston University. <http://search.proquest.com/docview/858289483?accountid=10134>
- Taylor, S. M. i Dear, M. J. (1981). Scaling community attitudes toward the mentally ill. *Schizophrenia Bulletin*, 7, 225–240. <https://doi.org/10.1093/schbul/7.2.225>
- Thompson, F. T. i Levine, D. U. (1997). Examples of easily explainable suppressor variables in multiple regression research. *Multiple Linear Regression Viewpoints*, 24(1), 11–13.
- Useem, B., Liedka, R. V. i Piehl, A. M. (2003). Popular support for the prison build-up. *Punishment and Society*, 5(1), 5–32. <http://dx.doi.org/10.1177/1462474503005001290>
- Vitacco, M. J., Malesky Jr., L. A., Erickson, S., Leslie, W., Croysdale, A. i Bloechl, A. (2009). Measuring attitudes toward the insanity defense in venirepersons: Refining the IDA-R in the evaluation of juror bias. *International Journal of Forensic Mental Health*, 8(1), 62–70. <https://doi.org/10.1080/14999010903014754>
- Yamamoto, S., Maeder, E. M. i Fenwick, K. L. (2017). Criminal responsibility in Canada: Mental disorder stigma education and the insanity defense. *International Journal of Forensic Mental Health*, 16(4), 313–335. <https://doi.org/10.1080/14999013.2017.1391357>
- Vatcheva, K. P., Lee, M., McCormick, J. B. i Rahbar, M. H. (2016). Multicollinearity in regression analyses conducted in epidemiologic studies. *Epidemiology*, 6(2), 227. <https://doi.org/10.4172/2161-1165.1000227>

- Wanner, A. M. (2016). *Juror characteristics and the effects on not guilty by reason of insanity verdicts*. [Neobjavljena doktorska disertacija]. Alliant International University, Sacramento.
- Watson, A. C., Corrigan, P. W. i Ottati, V. (2004). Police officers' attitudes toward and decisions about persons with mental illness. *Psychiatric Services*, 55(1), 49–53. <http://dx.doi.org/10.1176/appi.ps.55.1.49>
- Weaver, C., Lee, J., Choi, H., Johnson, W. W. i Clements, C. (2019). Offenders living with mental illness: How are they perceived by future professionals? *Journal of Social Work*, 19(1), 83–101. <http://dx.doi.org/10.1177/1468017318757383>
- Woolfolk, R. L., Doris, J. M. i Darley, J. M. (2006). Identification, situational constraint, and social cognition: Studies in the attribution of moral responsibility. *Cognition*, 100(2), 283–301. <http://doi.org/10.1016/j.cognition.2005.05.002>
- Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. *Narodne novine*, br. 11/1997, 27/1998, 128/1999, 79/2002, 76/2014.

Determinants of Attitudes towards Mentally Ill Offenders

Abstract

The study aimed to examine the relationship and effect size of socio-demographic characteristics of participants, their experiences, and attitudes to the explanation of assessments of offenders' dangerousness and (in)sanity, and sanctions' severity for their criminal behaviour. Data were collected online on a sample of 257 adult participants with an average age of 29 years (23.7% of men). Generally, after controlling for other variables, assessed offenders' responsibility was the most consistent and the most important predictor of assessed dangerousness and (in)sanity as well as sanctions' severity. Attribution of higher responsibility to offender significantly contributes to higher assessment of sanity, dangerousness, and stricter sanctioning. Tendency to attribute criminal behaviour to personal choice and lower belief in the effectiveness of psychiatric treatment of mentally ill persons were also important predictors for attributing higher sanity and dangerousness to criminal offenders.

Keywords: criminal offenders, insanity, responsibility, sanctions

Primljeno: 6. 10. 2021.

Prilozi

Prilog 1.

Kazneno djelo sestrični

Ema je bila 14-godišnja djevojčica koja je voljela slobodno vrijeme provoditi na imanju svojega ujaka u malome ličkome mjestu. Tamo se često znala družiti sa svojom 27-godišnjom sestričnom Jelenom. Jelena je inače bila odlična učenica, odmalena mirnija i povučenija od ostale djece. Preselila se u Zagreb radi studiranja i u početku je bila uspješna. U jednome je trenutku došlo do problema na studiju, nakon čega ga je prekinula i vratila se na očevo imanje. Imala je problema s pritiskom jer su roditelji htjeli da ipak nastavi studij, a nisu odobravali ni tadašnjega partnera. Povukla se i izolirala te uglavnom radila i pomagala na imanju. Odlično se slagala s Emom, iako su bile karakterno različite. Jedno je jutro, dok je ostatak obitelji bio na imanju, Jelena ušla u Eminu sobu i nožem dvaput ubola djevojčicu u prsa dok je ona spavala. Izbodenu djevojčicu bez svijesti obitelj je pronašla ispod kreveta. Ema je u bolnici preminula od zadobivenih ozljeda. Oružje nije bilo pronađeno, a Jelena je pobjegla s imanja i tek se nakon 2 dana javila iz svojega doma. Motiv ubojstva ostao je nepoznat, no sumnjalo se na psihičke smetnje koje su se kod Jelene pojavile tijekom studija. Psihijatri su istaknuli da je Jelena tijekom čina ubojstva bila u psihotičnome stanju i da je vjerojatno htjela razriješiti neku situaciju za koju je smatrala da negativno utječe na nju.

Sud je u ovome slučaju presudio na sljedeći način:

Jelena je na sudu optužena za teško ubojstvo koje je počinila u stanju neubrojivosti, odnosno u stanju psihotičnoga poremećaja, zbog kojega nije mogla shvatiti značenje svojega djelovanja ni upravljati svojim postupcima. Prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama određen joj je prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu.

Kazneno djelo oca

Prije više godina obitelj se zajedno s djecom doselila u malo mjesto. O njima su kružile određene glasine, iako se smatralo da se majka dobro skrbi za djecu. Obitelj je primala novčanu pomoć Centra za socijalnu skrb, a roditelji su u prošlosti bili osuđivani zbog kaznenoga djela protiv braka, obitelji i djece te zanemarivanja i zloupotrebe djetetovih prava. Otac je bio na lošem glasu u susjedstvu, a govorkalo se da ostatak rodbine odbija komunicirati s njime te da je u mladosti bio sklon ovisnostima. U veljači 2019. godine tada 54-godišnji otac u ranim je jutarnjim satima

s balkona prvoga kata kuće bacio svoje četvero maloljetne djece. Dok su spavala, u naručje je uzimao jedno po jedno dijete te ih s balkona visokoga 5 metara bacio na popločanu betonsku podlogu u dvorištu kuće. Tomu činu nije prethodila obiteljska svađa. Iako nije pozvao hitnu pomoć, otac se odmah potom otišao prijaviti u policijsku postaju. Sve četvero djece bilo je ozlijeđeno, dok je smrtna posljedica izbjegnuta hitnom medicinskom intervencijom. Već u prvim danima pritvora otac je patio od glavobolje. U sedam je prethodnih mjeseci izgubio 30-ak kilograma. Komunicirao je otežano te se teže prisjećao što se dogodilo prethodnoga dana. Dijagnosticirano mu je nagomilavanje vodene tekućine u moždanoj ovojnici, uslijed čega može doći do oštećenja funkcija pamćenja i rasuđivanja. Psihološko-psihijatrijskim vještačenjem utvrđeno je da je u trenutku počinjenja djela otac pokazivao disocijalnu strukturu ličnosti.

Sud je u ovome slučaju presudio na sljedeći način:

Otac je terećen za četiri pokušaja ubojstva na podmukao način. Djelomično je priznao krivicu i nije znao reći koji je razlog njegova čina. Psihološko-psihijatrijsko vještačenje pokazalo je da je u trenutku počinjenja djela bio bitno smanjeno ubrojiv, odnosno, njegova je sposobnost shvaćanja djela bila bitno smanjena, i to zbog disocijalne strukture ličnosti te problema s nagomilavanjem vodene tekućine u moždanoj ovojnici. Sudilo mu se u tzv. redovitome kaznenom postupku te je kažnjen jedinstvenom zatvorskom kaznom od 30 godina uz obvezno psihijatrijsko liječenje.

Kazneno djelo sestara

Ivona je bila ambiciozna mlada djevojka koja se u Zagreb doselila radi studija i posla. U kolovozu 2000. godine gubi joj se svaki trag, a zadnje su informacije o njoj bile da ide raditi i putovati. U vrijeme nestanka u njezinoj je rodnoj kući živjela starija sestra Sanja, dok su joj roditelji radili u inozemstvu. Obitelj je tek 2005. godine prijavila Ivonin nestanak policiji koja je pretražila cijelu kuću te nije pronašla ništa sumnjivo. Sve se promijenilo u trenutku kada je 2019. godine tijekom renovacije kuće Sanjin zet u zamrzivaču pronašao mrtvo tijelo ženske osobe, za koje se posumnjalo da je Ivonino, iako se zbog stanja zaleđenosti nije odmah moglo identificirati. Ubrzo nakon otkrića tijela 45-godišnja Sanja i zet bili su uhićeni. Zet je bio oslobođen optužbi, dok je Sanja bila osumnjičena za kazneno djelo ubojstva. Policijskom istragom utvrđeno je da je pronađeno tijelo zaista Ivonino. Uzrok smrti bilo je puknuće lubanje koje je uzrokovalo 5 udaraca u glavu tupim predmetom. Bila je naga, krvave glave te prekrivena plahtom, vrećama za smeće i smrznutom hranom. Sanja nije imala povijest psihijatrijskoga liječenja i funkcionirala je u svim aspektima svojega života. Međutim, policiji je bila otprije poznata zbog lažnoga prijavljivanja napada i krađe imovine. Psihijatri su istaknuli mogućnost postojanja disocijativnoga poremećaja ličnosti, narcisoidnost, mehanizme obrane, potiskivanje

i disocijaciju, pri čemu se u potpunosti negira stvarnost, a čime se može stvoriti privid relativno zdravoga i normalnog funkcioniranja.

Stručnjaci su u ovome slučaju donijeli sljedeće zaključke, s obzirom na to da u vrijeme istraživanja nije bila donesena presuda²:

Istražitelji su napomenuli da ubojstvo nije tipično žensko nego više nalikuje na muško zbog ubojstva teškim predmetom te seksualne konotacije s obzirom na to da je ubijena bila pronađena naga. Psihijatri su istaknuli da sama činjenica da je tijelo bilo spremljeno u zamrzivač, kao i to kako je bilo zbrinuto, pokazuje da je počinitelj/počiniteljica dobro promišljao/promišljala o skrivanju, što nije bilo učinjeno u konfuznome stanju. Počinitelj/počiniteljica napad je mogao/mogla izvesti u nekome afektu, međutim, skrivanje pokazuje da nije izgubio/izgubila kontakt sa stvarnošću. Sanja je tijekom cijele godine bila u pritvoru i na suđenjima, negirajući svoju krivicu.

² Počiniteljica je u međuvremenu za ubojstvo sestre pravomoćno osuđena na maksimalnu kaznu od 15 godina zatvora.

Prilog 2.

Čestice Ljestvice percipirane (ne)ubrojivosti počinitelja/počiniteljice KD-a

1. Shvaćao/shvaćala je značenje svojega postupka.
2. Mogao/mogla je vladati svojom voljom.
3. Postupao/postupala je s namjerom.
4. Bio/bila je svjestan/svjesna da je njegovo/njezino djelo zabranjeno.
5. Svojom se krivnjom doveo/dovala u stanje u kojemu je počinio/počinila djelo.